

Prof. dr. Hamza Karčić
Univerzitet u Sarajevu / University of Sarajevo
Fakultet političkih nauka / Faculty of Political Sciences
hamza.karcic@fpn.unsa.ba

UDK 327(73:497.1)“1990/1991“

Pregledni naučni rad

**ULOGA KONGRESA U OBLIKOVANJU VANJSKE POLITIKE
SAD-A PREMA SFRJ 1990. I 1991. GODINE**

**THE ROLE OF US CONGRESS IN SHAPING AND FORMULATING
THE US FOREIGN POLICY TO SFRY IN 1990 AND 1991**

Sažetak

Cilj ovog rada je analizirati ulogu Kongresa u formulisanju američke vanjske politike prema Jugoslaviji s posebnim osvrtom na situaciju u Bosni i Hercegovini 1991. godine. Rad je zasnovan na trenutno dostupnoj arhivskoj građi Kongresa, arhivama pojedinačnih bivših članova Senata te na medijskim izvještajima iz tog perioda. Ovaj rad će nastojati dokazati da su neki ključni članovi Senata vrlo rano počeli pratiti dešavanja u Jugoslaviji te da su putem djelovanja u Senatu nastojali oblikovati vanjsku politiku SAD-a prema Jugoslaviji 1991. godine.

Ključne riječi: SAD, Jugoslavija, Senat, Kongres, Bob Dole

Summary

The goal of this paper is to analyze the role of Congress in the formulation of American foreign policy towards Yugoslavia with special reference to the situation in Bosnia and Herzegovina in 1991. The paper is based on currently available Congressional archival materials, archives of individual former Senators, and media reports from that period. This paper will try to prove that some key members of the Senate started following the events in Yugoslavia very early on and that through their activities in the Senate they tried to shape the US foreign policy towards Yugoslavia in 1991.

Keywords: USA, Yugoslavia, Senate, Congress, Bob Dole

U toku procesa disolucije Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije na vlasti u SAD-u bio je predsjednik George H. W. Bush. Nakon uspješnog rata u Kuvajtu 1991, Bush je uživao veliku popularnost i nadao se izboru za drugi mandat. Sam predsjednik kao i njegovi ključni zvaničnici, državni sekretar James Baker i savjetnik za nacionalnu sigurnost Brent Scowcroft, bili su po

svjetonazoru realisti. Sljedbenici ovog pristupa međunarodnim odnosima prvenstveno su fokusirani na stabilnost i generalno se protive međunarodnim humanitarnim intervencijama.

Bushova administracija bila je fokusirana na upravljanje mirnim raspadom Sovjetskog Saveza kao i na ujedinjenje Njemačke. Pored ovih ciljeva, zvaničnici administracije nisu dešavanja na Balkanu smatrali pretjerano važnim. Baker u svojim memoarima piše da je posjetio Jugoslaviju 21. juna 1991. i to je bila jedina posjeta tako visokog zvaničnika u periodu raspada SFRJ.¹ Postat će poznata i oštro kritikovana izjava Bakera: “Nemamo svog psa za utrku” (“We do not have a dog in this fight”), koja je postala simbol odnosa Bushovih realista prema ratu u BiH.

U tom kontekstu minimalne zainteresovanosti Bushove administracije za situaciju u Jugoslaviji, uloga američkog Kongresa postaje sve važnija. Kongres Sjedinjenih Američkih Država imao je vrlo zanimljiv i aktivan pristup oblikovanju američke vanjske politike prema Jugoslaviji 1991. godine. Fokus ovog rada bit će usmjeren na kongresno oblikovanje vanjske politike SAD-a. To je vršeno putem (i) usvajanja zakona, (ii) aktivnom ulogom Helsinške komisije i (iii) kongresnim saslušanjem, (iv) korespondencijom te (v) posjetama. Cilj je nastojati mapirati šta se sve događalo 1991. godine u odnosima Kongresa i izvršne vlasti SAD-a u cilju formulisanja politike prema Jugoslaviji. Kongres je posebno značajnu ulogu odigrao u periodu agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992-1995, ali će ovaj rad pažnju obratiti na djelovanje Kongresa prije početka agresije.

Oblikovanje vanjske politike putem zakona

Kao prvi potez Kongresa u kreiranju politike prema Jugoslaviji u periodu nedugo prije njenog raspada možemo uzeti tzv. Nickles amendment.² Ovaj amandman u okviru zakona Foreign Operations, Export Financing, and Related Programs Appropriations Act 1991 postao je 5. novembra 1990. javni zakon broj 101-513. Prema ovom zakonu, finansijska sredstva koja su odobrena ovim zakonom ne mogu biti upotrijebljena u cilju direktne pomoći Jugoslaviji. Američkim predstavnicima u međunarodnim finansijskim institucijama dat je nalog da koriste svoje glasove protiv pružanja podrške Jugoslaviji. Spomenute odredbe zakona neće se primjenjivati na one jugoslavenske republike koje su održale slobodne i fer izbore. Pomoć također

¹ James A. Baker III, *The Politics of Diplomacy: Revolution, War & Peace, 1989-1992* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1995), 634.

² Stephen John Stedman, “The Former Yugoslavia”, u Richard Haass, *Economic Sanctions and American Diplomacy*, Council on Foreign Relations Press, 1998, 181.

neće biti uskraćena demokratskim pokretima i strankama. Ova odredba zakona ostavila je mogućnost državnom sekretaru SAD-a da provedbu iste suspenduje ukoliko se utvrdi da Jugoslavija poštuje helsinške principe.³

U izglasavanju spomenute odredbe snažno se angažirao senator Bob Dole. Prvog oktobra 1990. Dole je uputio pisma kolegama povodom predstojećeg razmatranja prijedloga zakona o finansijskim izdvajanjima za fiskalnu godinu 1991. (*Foreign aid appropriations bill*). Pisma je uputio članovima Potkomiteta za vanjske djelatnosti (*Subcommittee on Foreign Operations*). Dole je istakao da je u augustu te godine posjetio Jugoslaviju te da su u Srbiji na sceni komunistička represija i kršenja ljudskih prava, posebno na Kosovu. On je istakao da će senatori Alfonse D'Amato i Don Nickles predložiti legislativnu mjeru kojom bi se američka pomoć usmjerila republikama koju se održale slobodne izbore i koje poštuju ljudska prava. Pozvao je kolege da podrže ovu mjeru.⁴ Pisma su poslata senatorima Marku Hatfieldu, Bobu Kastenu, Warrenu Rudmanu i Arlenu Specteru. Dole je 2. oktobra sličnu verziju ovog pisma poslao kolegama članovima Komiteta za finansijska izdvajanja (*Appropriations Committee*). Osam dana kasnije – 10. oktobra 1990. – Dole je uputio pismo i čelniku Komiteta za finansijska izdvajanja senatoru Robertu Byrdu u kojem je istakao da je jugoslavenska vlada dio problema te naveo napredak u demokratskoj tranziciji Slovenije i Hrvatske i ostalih republika, ali i kašnjenje Srbije u ovom aspektu. S obzirom na to da su predstavnici izvršne vlasti bili rezervisani prema ovoj legislativnoj mjeri, Dole je objasnio kako je Nickles – D'Amatoov amandman podsticaj jugoslavenskim republikama da počnu poštivati ljudska prava i da održe demokratske izbore, te da u suštini ovaj amandman podržava demokratiju.⁵ Slične verzije ovog pisma Dole je uputio 10. oktobra te godine i kolegama članovima Komiteta za finansijska izdvajanja. Pisma sa sličnim argumentima Dole je 24. oktobra 1990. uputio kolegama članovima Potkomiteta za vanjske djelatnosti (*Subcommittee on Foreign Operations*) kojim ih je pozvao da podrže spomenuti amandman u senatskoj verziji Zakona o finansijskim izdvajanjima za vanjske djelatnosti.⁶ Nakon što je amandman usvojen u senatskoj fazi, Dole je uputio pisma kolegama senatorima u kojem ih je pozvao da pruže podršku

³ Public Law No: 101-513.

⁴ Senate Papers – Republican Leadership Collection, Box 124, Folder 7, “Foreign Policy Issues Relating to Balkan States, 1990-1994 (2 of 2)”, Robert J. Dole Institute of Politics Archive and Special Collections, University of Kansas.

⁵ Senate Papers – Legislative Relations, Box 210, Folder 1, “Foreign Policy – Dick – Yugoslavia, 1991-1992 (1 of 2)”, Robert J. Dole Institute of Politics Archive and Special Collections, University of Kansas.

⁶ Senate Papers – Legislative Relations, Box 210, Folder 1, “Foreign Policy – Dick – Yugoslavia, 1991-1992 (1 of 2)”, Robert J. Dole Institute of Politics Archive and Special Collections, University of Kansas.

ovoj legislativnoj mjeri i na zasjedanju konferencijskog komiteta.⁷ Obraćajući se u Senatu 27. oktobra 1990, senator Dole je posebno naglasio značaj Nicklesovog amandmana kojim se nalaže suspenzija američke pomoći ili američke podrške pomoći Jugoslaviji nakon šest mjeseci ukoliko sve republike u Jugoslaviji ne održe slobodne i fer izbore. Dole je ovaj amandman ocijenio kao vrlo jasnu poruku SAD-a Jugoslaviji o stanju ljudskih prava u toj državi, a posebno u Srbiji i na Kosovu.⁸

Ovaj spomenuti dio zakona stupio je na snagu 6. maja 1991. (po isteku šest mjeseci od usvajanja zakona) i na taj način je suspendovana američka pomoć Jugoslaviji. U medijima je posebno naglašeno da će stupanje na snagu ovog dijela zakona – poznatog kao Nickles Amendment – značajno uticati na odobravanje kredita Jugoslaviji u MMF-u i Svjetskoj banci.⁹ Prema izjavi jednog službenika State Departmenta, administracija je obustavila program pomoći Jugoslaviji u vrijednosti od 5 miliona dolara.¹⁰ Očekivalo se da bi do kraja te godine Jugoslavija zatražila 1,1 milijardu dolara kredita od MMF-a.¹¹ Već 24. maja te godine administracija je objavila da nastavlja ekonomsku pomoć Jugoslaviji. Državni sekretar James Baker je informisao Kongres o ovoj odluci, ali je također kritikovao represivne mjere Srbije protiv kosovskih Albanaca.¹² Izvršna vlast koja se protivila amandmanu je krajem maja suspendovala primjenu amandmana na Jugoslaviju. Autor Stephen John Stedman smatra da je spomenuti amandman ciljao Jugoslaviju umjesto Srbije i na taj način oslabio Markovićevu vladu te da je također doprinio nekonzistentnosti evropskog i američkog pristupa Jugoslaviji.¹³ Autor ovih redova smatra da je Kongres jasno naglasio da je Srbija predmet sankcija zbog neodržavanja slobodnih i fer izbora te da je amandman bio na snazi nešto više od dvije sedmice u maju 1991. Kratak period primjene amandmana nije ubrzao dezintegraciju Jugoslavije – proces koji je svakako bio u toku.

⁷ Ibid.

⁸ Foreign Operations Conference Sends Strong Message, Senate, October 27, 1990, Congressional Record, 101st Congress, 2nd Session.

⁹ David Binder, "U.S., Citing Human Rights, Halts Economic Aid to Yugoslavia", *The New York Times*, May 19, 1991.

¹⁰ Chuck Sudetic, "Yugoslavia Perplexed Over Status of Aid", *The New York Times*, May 21, 1991.

¹¹ David Binder, "Bush Tells Belgrade That U.S. May Consider Restoring Aid", *The New York Times*, May 22, 1991.

¹² David Binder, "U.S. Resumes Aid It Suspended to Yugoslavia", *The New York Times*, May 25, 1991.

¹³ Stedman, 181-182.

Dana 25. septembra 1991. SAD su podržale rezoluciju Vijeća sigurnosti kojom se nametnuo embargo na oružje cijeloj Jugoslaviji, uključujući i republikama koje su težile ka nezavisnosti. Usvojena rezolucija broj 713 postat će jedno od glavnih, ako ne i glavno, pitanje oko kojeg se aktivizam Kongresa fokusirao u oblikovanju politike prema BiH. Prethodno su 11. jula 1991. SAD kao i Evropska zajednica suspendovale prodaju oružja Jugoslaviji. Međutim, ovaj potez iz jula nije imao značajne reperkusije s obzirom na to da SAD prethodno nisu u značajnoj mjeri prodavale oružje Jugoslaviji.¹⁴ Podrška rezoluciji Vijeća sigurnosti imat će daleko značajnije posljedice.

Dana 21. novembra 1991. godine senatori Al Gore i Dennis DeConcini predložili su amandman br. 1384 na prijedlog zakona Federal Deposit Insurance Corporation Improvement Act of 1991 (S 543). Cilj amandmana je bio izraziti stav Senata u vezi sa američkom politikom prema Jugoslaviji, a posebno imajući u vidu situaciju u Hrvatskoj. Amandman navodi da je osnovni princip od ključnog značaja za evropski mir neprihvatanje promjena granice nasilnim putem. Iskazuje se podrška mirotvornim naporima Evropske zajednice kao i stav da Srbija može da očekuje mjere Vijeća sigurnosti ukoliko ne obustavi svoje vojne akcije kao odgovor na provođenje politike agresije. Termin koji se koristi je “agresija”. Također se zahtijeva od svih vlasti da poštuju prava manjina koje žive unutar republičkih granica iz 1974. godine. Amandman je usvojen u Senatu 21. novembra 1991. godine.¹⁵ Gore spomenuti prijedlog zakona 19. decembra 1991. godine postao je Public Law No: 102-242 (Javni zakon broj 102-242).

Dana 18. aprila 1991. godine senator Dole je uveo u proceduru rezoluciju S.Res.106 u čijem tekstu se izražava poziv Senata jugoslavenskom predsjedniku Borislavu Joviću i JNA da odstupe od primjene sile protiv demokratskih vlada republika BiH, Slovenije, Hrvatske i Makedonije. Rezolucija je izrazila stav Senata da, ukoliko dođe do povećanja sukoba predvođenog od JNA ili ukoliko dođe do proglašenja vanrednog stanja, predsjednik SAD-a treba da obustavi tehničku i ekonomsku pomoć Jugoslaviji. Senator Dole je rezoluciju predložio u svoje i u ime kolega Stevena Symmsa, Claibornea Pella i Jessea Helmsa. Rezolucija je usvojena u Senatu.¹⁶ Istog dana Dole je izdao saopštenje povodom jednoglasnog usvajanja senatske rezolucije 17. aprila. Dole je istakao da i dalje kršenje

¹⁴ Stedman, 182.

¹⁵ Gore and DeConcini Amendment No.1384, Senate, November 21, 1991, Congressional Record, 102nd Congress.

¹⁶ S.Res. 106 – To express Senate support for democracy and human rights in Yugoslavia and Senate opposition to the use of force against democratic republic governments in Yugoslavia, 102d Congress, 1st Session, April 18, 1991.

ljudskih prava u Jugoslaviji znači da nije ispoštovan kriterij neophodan za odobravanje strane pomoći iz sekcije 599A Zakona o finansijskim izdvajanjima za fiskalnu godinu 1991. (FY 1991 Foreign Operations Appropriations Bill). Dole je pozvao na obustavu tehničke i ekonomske pomoći ukoliko dođe do upotrebe vojne sile protiv demokratskih republika.¹⁷

Dana 27. juna 1991. Dole je u svoje i u ime šest kolega iz Senata uputio u proceduru rezoluciju S.Res.147 kojom se izražava senatsko protivljenje upotrebi sile u Jugoslaviji radi rješavanja političkih pitanja. Rezolucija proglašava da Senat poziva centralnu vladu Jugoslavije da prestane koristiti JNA u suočavanju sa aktuelnom krizom te poziva Srbiju da obustavi blokadu rotacije u Predsjedništvu Jugoslavije. Rezolucija je usvojena 28. juna te godine.¹⁸ Nakon usvajanja rezolucije Dole je izdao saopštenje u kojem je istakao da je jednoglasno usvojena senatska rezolucija br. 147 koja “osuđuje upotrebu sile u rješavanju političkih razlika u Jugoslaviji”. On je istakao da je centralna federalna vlast odlučila upotrijebiti silu u obliku JNA kako bi odgovorila na proglašenje nezavisnosti Slovenije i Hrvatske.¹⁹ Dana 27. juna 1991. u saopštenju Dole je istakao da su “jugoslavenska armija i tvrdolinijaši u centralnoj vladi” odgovorni za početak nasilja u Jugoslaviji. On je podsjetio da federalnu skupštinu čine “komunisti” i da savezna vlada nastoji uvesti vanredno stanje. Istakao je da se politika SAD-a treba protiviti upotrebi sile JNA u rješavanju krize. Na kraju saopštenja je rekao da “nema sumnje da su represivne i antidemokratske politike srbijanskog predsjednika Slobodana Miloševića ključ mnogih problema u Jugoslaviji.”²⁰ Ambasador Jugoslavije u SAD-a Dževad Mujezinović je 28. juna 1991. uputio pismo Doleu povodom njegove rezolucije od 27. juna te zahvalio na interesovanju za krizu u Jugoslaviji. Mujezinović je informisao Dolea o vanrednom zasjedanju savezne vlade 27. juna i zahtjevu savezne vlade da se obustavi upotreba sile. Mujezinović je također informisao Dolea da je jugoslavenska vlada u kontaktu sa zvaničnicima Evropske zajednice i da radi na pronalasku rješenja. Ambasador Mujezinović je 17. jula 1991. uputio pismo senatoru Nicklesu

¹⁷ Senate Papers – Legislative Relations, Box 210, Folder 2, “Foreign Policy – Dick – Yugoslavia, 1991-1992 (2 of 2)”, Robert J. Dole Institute of Politics Archive and Special Collections, University of Kansas.

¹⁸ S.Res.147 – To express Senate opposition to the use of force to resolve political differences in Yugoslavia, June 27 (legislative day, June 11) 1991, 102d Congress, 1st Session.

¹⁹ Senate Papers – Legislative Relations, Box 210, Folder 2, “Foreign Policy – Dick – Yugoslavia, 1991-1992 (2 of 2)”, Robert J. Dole Institute of Politics Archive and Special Collections, University of Kansas.

²⁰ Senate Papers – Legislative Relations, Box 210, Folder 2, “Foreign Policy – Dick – Yugoslavia, 1991-1992 (2 of 2)”, Robert J. Dole Institute of Politics Archive and Special Collections, University of Kansas.

povodom njegove rezolucije broj 153. U kritično napisanom pismu na tri stranice Mujezinović je napisao da je rezolucija jednostrana te naveo svoje razloge. On je, između ostalog, istakao svoje neslaganje sa konstatacijom rezolucije da sve republike osim Srbije i Crne Gore napreduju te ističe da i ove dvije republike prolaze kroz proces demokratizacije. Senatora Nicklesa je kritikovao jer je predložio da SAD uspostave ekonomske i diplomatske veze sa secesionističkim republikama.²¹

Helsinška komisija

Prije početka raspada Jugoslavije Kongres je pokazao interesovanje za situaciju u Jugoslaviji i s tim ciljem uputio kongresnu delegaciju u posjetu toj državi. I u ovom ranom periodu kongresnog interesovanja za jugoslavenski prostor posebno se isticala jedna od ključnih komisija američkog Kongresa – Helsinška komisija. Ova komisija je imala značajnu ulogu u skretanju pažnje američkog Kongresa na situaciju u Jugoslaviji, a kasnije i tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Delegacija Helsinške komisije, uključujući senatora Dennisa DeConciniya te kongresmene Stenya Hoyeru, Jima Moodyja i Helen Delich Bentley, boravila je od 7. do 13. aprila 1990. godine u Jugoslaviji, Rumuniji i Bugarskoj. Tokom boravka u Jugoslaviji cilj je bio nadzirati prve slobodne izbore u Sloveniji i informisati se o stanju na Kosovu. Komisija je naglasila potrebu jugoslavenskog poštivanja Helsinškog završnog akta.²²

Početkom (dvadeset i četvrtog) januara 1991. Helsinška komisija izdala je saopštenje u kojem je objavila tekst telegrama poslanog Borislavu Joviću. U poruci se kaže da je Komisija zabrinuta mogućnošću upotrebe sile JNA u Hrvatskoj te da bi to predstavljalo kršenje Helsinškog završnog akta. “Vojna sila ne može ponuditi pravedno i trajno rješenje jugoslavenske krize. Stoga mi urgiramo da obustavite bilo koje vojno djelovanje u Hrvatskoj ili bilo kojoj republici...”, navodi se u poruci.²³

²¹ Serbian Unity Congress, Helen Delich Bentley Collection; Series VII. Balkans, Box 29, Faxletters Faxes, Newsletters, b-58-29; UBA.

²² “CSCE visits three Balkan countries; problems, progress”, CSCE Digest, June 1990, pg. 4.

Dennis DeConcini Papers. University of Arizona Library Special Collections, Box 364, Folder 9, Codel Yugoslavia.

²³ “Commission Urges Yugoslavs to Refrain from Violence”, CSCE News Release, January 24, 1991.

Dennis DeConcini Papers. University of Arizona Library Special Collections, Box 364, Folder 9: Codel Yugoslavia.

Prva posjeta jedne kongresne delegacije BiH nakon prvih slobodnih izbora 1990. godine realizirana je u martu 1991. godine. Delegacija Helsinške komisije boravila je u periodu 22-28. marta 1991. godine u Mađarskoj, Jugoslaviji i Albaniji. Delegacija koju je predvodio senator DeConcini boravila je u Jugoslaviji od 24. do 27. marta. Izvještaj o posjeti sadrži kratak pregled političke situacije u Jugoslaviji i opis susreta i utisaka. U izvještaju stoji da je cilj bio steći uvid u stanje u Jugoslaviji, izraziti zabrinutost situacijom, ohrabriti napore ka dijalogu i iskazati zabrinutost zbog narušavanja ljudskih prava na Kosovu.²⁴ Nakon posjete Beogradu i Zagrebu, delegacija je posjetila Sarajevo gdje su upriličeni sastanci sa premijerom RBiH Jurom Pelivanom, predsjednikom Skupštine Momčilom Krajišnikom, Alijom Izetbegovićem i reisul-ulemom Jakubom Selimovskim.²⁵ U izvještaju se navodi kako je Izetbegović izrazio nadu da će se pronaći kompromis da se očuvaju međunarodne granice Jugoslavije, a da se istovremeno priznaju i poštuju suvereniteti republika. On je također kritikovao napore ka političkoj centralizaciji ali i prema secesionističkim tendencijama republika.²⁶ U kontekstu poštivanja ljudskih prava u BiH, delegacija je uočila dva problema – mogućnost budućeg sukoba između naroda u BiH i ugrožavanje slobode medija.²⁷ U zaključcima članovi Komisije su istakli da odluka o budućnosti Jugoslavije pripada Jugoslavenima, ali da ta odluka mora biti donesena mirnim i demokratskim putem. Iskazana je podrška reformskim naporima Ante Markovića, pohvaljen je napredak u demokratizaciji, što je vidljivo iz održavanja višestranačkih izbora, i naglašeno protivljenje bilo kakvoj upotrebi sile.²⁸ Dvadeset i sedmog marta 1991. Helsinška komisija je izdala saopštenje povodom posjete njene delegacije Jugoslaviji. U saopštenju se navodi da je delegacija istakla da će Jugoslaveni odlučiti o budućnosti Jugoslavije i da je stav Komisije da te odluke budu donesene mirovnim i demokratskim putem.²⁹ Nekoliko mjeseci kasnije, 19. augusta 1991, Helsinška komisija izdala je saopštenje u kojem je posebno naglasila da bi se sukob mogao rasplamsati u ostatku Jugoslavije ukoliko dođe do “prisilnog nametanje rješenja sličnog onom predloženom od Srbije i Crne Gore nedavno, zajedno sa nekim predstavnicima iz Bosne i Hercegovine, za manju federaciju.”³⁰

²⁴ Report on the U.S. Helsinki Commission Delegation Visit to Hungary, Yugoslavia, and Albania (Codel DeConcini), March 22-28, 1991, Helen Delich Bentley Collection; Series VII. Balkans, Box 30, b-71-30, 9; UBA.

²⁵ Ibid., 18.

²⁶ Ibid., 20.

²⁷ Ibid., 22.

²⁸ Ibid., 23-24.

²⁹ “Statement of the Helsinki Commission Delegation at the Conclusion of its Visit to Yugoslavia”, CSCE News Release, Press Release, March 27, 1991.

³⁰ “Helsinki Commission Leaders Seek Further CSCE Efforts to Bring Peace to Yugoslavia”, CSCE News Release, August 19, 1991.

Saslušanje u Senatu o Jugoslaviji 1991. godine

U toku 1991. godine održano je jedno saslušanje o situaciji u Jugoslaviji. Dvadeset i prvog februara 1991. godine održano je saslušanje pred Potkomitetom za Evropu Komiteta za vanjsku politiku Senata o temi "Građanski rat u Jugoslaviji: američki odgovor". U svom izlaganju Helen Delich Bentley je istakla da je najbolje rješenje sačuvati teritorijalni integritet Jugoslavije. Podsjetila je da su tokom prethodnih sukoba Srbi bili jedini koji su bili na strani saveznika i SAD-a.³¹ Naglasila je značaj Kosova i da je bitka na Kosovu zaustavila Osmanlije i omogućila kršćanstvu da doživi procvat u Evropi.³² U kontekstu Kosova tvrdila je da se radi o separatističkom pokretu, podsjetila da ni jedna zemlja tokom historije nije predala svoje teritorije bez prisile i povukla paralelu sa 1938. godinom i prisilnom predajom sudetske oblasti koja je kasnije ponovo vraćena Čehoslovačkoj.³³ Bentley je također podsjetila na američke interese u Jugoslaviji i kako bi raspad Jugoslavije ugrozio te interese.³⁴ Na kraju je konstatovala da američka politika prema Jugoslaviji ne treba biti zasnovana na utisku o jednom političkom lideru.³⁵

Na ovom saslušanju svoje izlaganje je predstavio i R. R. Stone, čelnik Serb National Federation. On je naglasio da su Srbi bili saveznici SAD-a u dva svjetska rata, ukazao na prijetnje sigurnosti Srba u Hrvatskoj,³⁶ te naglasio da je na djelu pogrešna percepcija o Srbima kao isključivo odgovornim za situaciju u Jugoslaviji. Nadalje je rekao da su za razliku od Hrvatske, izbori u Srbiji bili "uistinu višestranački sa više kandidata", te da je i on sam bio posmatrač na izborima.³⁷

Kongresmen Jim Moody je također učestvovao na ovom saslušanju. On je u svom izlaganju predstavio kratak pregled historije Jugoslavije i aktuelno stanje u ovoj državi. Govoreći kako je više puta posjećivao Jugoslaviju, Moody je posebno istakao bogatu srpsku historiju, naglasio značaj bitke na

Dennis DeConcini Papers. University of Arizona Library Special Collections, Box 174, Folder 18: Bosnia 1990-1992.

³¹ Civil war in Yugoslavia: The U.S. Response - Statement by Congresswoman Helen Delich Bentley before the European Subcommittee of the Senate Foreign Relations Committee, February 21, 1991; Helen Delich Bentley Collection; Series VII. Balkans, Box 22, Remarks, b-60-22, 1; University of Baltimore Archives (u daljem tekstu UBA).

³² Ibid., 2.

³³ Ibid., 10.

³⁴ Ibid., 14.

³⁵ Ibid., 15.

³⁶ Remarks of Robert Rade Stone. Pres, Serb National Federation – Senate Committee on Foreign Relations; Helen Delich Bentley Collection; Series VII. Balkans, Box 22, Remarks, b-53-22, 4.; UBA.

³⁷ Ibid., 5.

Kosovu iz 1389. i značaj Kosova u srpskoj historiji te podsjetio da su Srbi bili na strani saveznika u oba svjetska rata.³⁸ O srpskoj historiji nakon 1389. govori kao o historiji borbe za slobodu upotpunjene požrtvovanošću za ubjeđenja. U kontekstu aktuelnog stanja na Kosovu, na kraju izlaganja istakao je da ne bi bilo produktivno da Kongres kritikuje i osuđuje bilo koju stranu. Napomenuo je da je važno sačuvati jedinstvo Jugoslavije i da će isto biti ostvareno.³⁹

Pomoćnik zamjenika državnog sekretara SAD-a James Dobbins je rekao da su lideri Makedonije i BiH istakli da “žele 'suvereno' odlučivati i da su otvoreni za diskusiju o konfederalnom uređenju, kao i da preferiraju daljnje uključenje u neki oblik jugoslavenske države.”⁴⁰ On je rekao da će SAD podržati bilo koje uređenje koje narodi Jugoslavije odluče u demokratskoj proceduri i mirnim putem. Posebno je istakao značaj poštivanja Helsinškog završnog akta. Rekao je i da ohrabruje i podržava posjete kongresnih delegacija Jugoslaviji kako bi se predstavnici zakonodavne vlasti bolje upoznali sa situacijom na terenu ali i da se istovremeno ukaže na značaj koji Kongres daje ovom pitanju.⁴¹ Pomoćnik državnog sekretara Richard Schifter je istakao da Srbi i Hrvati u BiH čine značajan dio stanovništva te da je potrebno naći način da ovi narodi žive zajedno kako bi se očuvao mir u BiH. Rekao je i da je na Jugoslavenima da odluče o tome kako će urediti svoju državu. Značajan dio svog izlaganja posvetio je i tenzijama na Kosovu.⁴²

Senator Dole je u toku svog izlaganja rekao da su Srbija i Crna Gora na izborima izabrale komunističku vlast, dok su ostale republike izabrale nekomunističke partije. Istakao je da je šest mjeseci ranije bio u posjeti Jugoslaviji, te predložio inicijativu da se omogući pružanje pomoći direktno nekomunističkim republikama i da se pritom izbjegne da pomoć ide preko centralnih federalnih vlasti.⁴³ Predstavnik Amerikanaca slovenskog porijekla je istakao tenzije na relaciji Slovenija – Srbija, podsjetio na slobodne i fer izbore koji su održani u Sloveniji, te konstatovao “da su izgledi za značajne

³⁸ Statement of the Honorable Jim Moody Before the Senate Foreign Relations Committee Subcommittee on European Affairs; Helen Delich Bentley Collection; Series VII. Balkans, Box 22, b-57-22, 1-4.; UBA.

³⁹ Ibid., 3-6.

⁴⁰ Statement of Principal Deputy Assistant Secretary of State James F. Dobbins before the Senate Foreign Relations Committee; Helen Delich Bentley Collection; Series VII. Balkans, Box 22, b-55-22, 4.; UBA.

⁴¹ Ibid., 10.

⁴² Testimony of Richard Schifter, Assistant Secretary for Human Rights and Humanitarian Affairs before the Senate Foreign Relations Committee; Helen Delich Bentley Collection; Series VII. Balkans, Box 22, Remarks, b-59-22.

⁴³ Remarks of Senator Bob Dole before the Senate Foreign Relations Committee; Helen Delich Bentley Collection; Series VII. Balkans, Box 22, b-56-22., 1-2; UBA.

dogovore između različitih republika Jugoslavije čisto akademske prirode.”⁴⁴ Pozvao je SAD da podrži demokratske procese i pravo na samoopredjeljenje. Pred ovim komitetom svjedočio je i Serge Trifković koji je kazao da su jedino Srbi bili saveznici SAD-a u prethodna dva svjetska rata,⁴⁵ te da je važno da SAD vodi nepristrasnu politiku prema Jugoslaviji.⁴⁶ Također je rekao da politiku prema određenoj državi ne treba zasnivati na percepciji lidera te da su nacije, tj. srpska nacija, a ne pojedinci, bili saveznici SAD-a u prethodna dva svjetska rata i da su diplomatski odnosi na snazi više od stotinu godina.⁴⁷

Pisana korespondencija

U arhivskoj građi nalazi se značajan broj pisama koje su članovi Kongresa uputili nosiocima izvršne vlasti o situaciji u Jugoslaviji. Pisanje pisama kojima su predstavnici zakonodavne vlasti nastojali da oblikuju vanjsku politiku SAD-a predstavlja jedan od čestih mehanizama djelovanja pojedinačnih kongresmena i senatora.

Pisana korespondencija bit će predočena na osnovu arhivske građe senatora Dolea kao i arhivske građe predsjedničkih biblioteka bivših predsjednika Georgea H. W. Busha i Billa Clintona.

Senator Dole, koji je – kao što je već ranije spomenuto – od sredine 1980-ih pratio događaje u Jugoslaviji, aktivno je komunicirao o situaciji u Jugoslaviji sa republikanskim predsjednikom Georgeom H. W. Bushom i njegovom administracijom i prije početka agresije na BiH. Petnaestog marta 1991. Dole je poslao pismo savjetniku za nacionalnu sigurnost Brentu Scowcroftu u kojem je predložio da Bush ili Baker upute ličnu poruku rukovodstvu vlade Jugoslavije da će pokušaj uvođenja vanrednog stanja s ciljem da “komunisti” ostanu na vlasti imati negativne posljedice za jugoslavensko-američke odnose.⁴⁸ Nešto više od dva mjeseca kasnije (preciznije 22. maja 1991) Dole i senator Nickles uputili su pismo Bushu u kojem su izrazili zabrinutost razvojem događaja u Jugoslaviji te nagovještajima o mogućem ponovnom

⁴⁴ Statement of Karl B. Bonutti Pres. Slovenian American Heritage Foundation before Senate Subcommittee on European Affairs; Helen Delich Bentley Collection; Series VII. Balkans, Box 22, b-51-22; UBA.

⁴⁵ Civil war in Yugoslavia: Remarks of Serge Trifkovic before Senate Committee on Foreign Affairs; Helen Delich Bentley Collection; Series VII. Balkans, Box 2, Remarks, b-54-22, 1; UBA

⁴⁶ Ibid., 8.

⁴⁷ Ibid., 9-10.

⁴⁸ Republican Leadership Collection, Box 124, Folder 6 “Foreign Policy - Issues Relating to Balkan States, 1990-1994 (1 of 2)”, Robert J. Dole Institute of Politics Archive and Special Collections, University of Kansas.

uvođenju američke pomoći Jugoslaviji koja je bila obustavljena Nicklesovim amandmanom. Potpisnici su podsjetili predsjednika da postojeći zakon zabranjuje pomoć Jugoslaviji dok se ne ispune uslovi definisani kao održavanje slobodnih izbora i obustava kršenja ljudskih prava. Odbijanje Srbije i saveznika da dopusti Stipi Mesiću da preuzme čelno mjesto u Predsjedništvu je samo po sebi dovoljan primjer da se situacija nije promijenila u pogledu izvršavanja dvaju spomenutih uslova.⁴⁹ Sljedećeg mjeseca – 17. juna 1991. – Dole je uputio pismo Bakeru u kojem je pozdravio njegovu odluku da posjeti Jugoslaviju nakon sastanka KEBS-a u Berlinu. U pismo je istakao da je stav Senata i njegov lični stav da je podrška ljudskim pravima i demokratiji prioritet. Istakao je da razumije da je State Department opredijeljen da ne ugrozi saveznu vladu u Jugoslaviji, ali da je isto tako pogrešno na bilo koji način ugroziti demokratske snage u Jugoslaviji koje zagovaraju drugačiji ustroj države.⁵⁰ Trećeg jula 1991. Dole je uputio pismo Bushu u kojem je istakao da se situacija u Jugoslaviji svakog dana pogoršava te je napisao da treba izvršiti pritisak da “...Jugoslavenska armija obustavi agresiju...”. Predložio je i da se razmotri mogućnost formiranja mirovnih snaga NATO-a koje bi bile spremne za intervenciju ukoliko nijedno drugo rješenje ne uspije kao i da se sazove sastanak Vijeća sigurnosti koji bi razmotrio slanje mirovnih snaga UN-a.⁵¹

Početak augusta iste godine (2. augusta 1991) četrnaest senatora uključujući i Dolea uputilo je pismo Bushu u kojem su urgirali da posveti veću pažnju situaciji u Jugoslaviji. Istakli su da podrška SAD-a naporima Evropske zajednice nije dovoljna te da kao svjetska supersila ima odgovornost za održavanje mira u svijetu. Navedena je i mogućnost ugrožavanja stabilnosti centralne Evrope ukoliko u Hrvatskoj pobijede “komunisti”. Istakli su svoj zahtjev da se imenuje posebni izaslanik.⁵² Devetog augusta 1991. Scowcroft je odgovorio Doleu na ovo pismo u kojem je rekao da će razmotriti prijedlog o imenovanju posebnog izaslanika, ali i istakao da je fokus na podršci naporima Evropske zajednice. Istakao je i da je važno da ova situacija ne

⁴⁹ Republican Leadership Collection, Box 124, Folder 6 “Foreign Policy - Issues Relating to Balkan States, 1990-1994 (1 of 2)”, Robert J. Dole Institute of Politics Archive and Special Collections, University of Kansas.

⁵⁰ Republican Leadership Collection, Box 124, Folder 6 “Foreign Policy - Issues Relating to Balkan States, 1990-1994 (1 of 2)”, Robert J. Dole Institute of Politics Archive and Special Collections, University of Kansas.

⁵¹ Republican Leadership Collection, Box 124, Folder 6 “Foreign Policy - Issues Relating to Balkan States, 1990-1994 (1 of 2)”, Robert J. Dole Institute of Politics Archive and Special Collections, University of Kansas.

⁵² Republican Leadership Collection, Box 124, Folder 6 “Foreign Policy - Issues Relating to Balkan States, 1990-1994 (1 of 2)”, Robert J. Dole Institute of Politics Archive and Special Collections, University of Kansas.

postane problem odnosa Istoka i Zapada.⁵³ Početkom septembra (5. septembra 1991) Dole je uputio pismo Bushu u kojem je podsjetio da su 2. augusta te godine on i trinaest kolega (iz Senata) predložili da SAD imenuju posebnog izaslanika za Jugoslaviju. Dole je istakao da ne postoji mogućnost da učešće u naporima rješavanja krize u Jugoslaviji postane problem u odnosima Istoka i Zapada. Istakao je da se dosadašnji pristup Evropske zajednice nije pokazao uspješnim te još jednom pozvao Busha da imenuje posebnog izaslanika za Jugoslaviju i naglasio značaj aktivnog učešća SAD-a u rješavanju jugoslavenske krize.⁵⁴ Tri dana kasnije (5. augusta 1991) član Senata Paul Simon uputio je pismo Bushu u kojem je podržao zahtjev Dolea za imenovanje posebnog izaslanika za Jugoslaviju.⁵⁵

Sredinom novembra (15. novembra 1991) četrdeset i dva člana Predstavničkog doma uputila su pismo Bushu u kojem su pozvali njega i državnog sekretara da se aktivnije uključe “u zaustavljanje sukoba između Srba i Hrvata”. Pozdravili su uvođenje ekonomskih sankcija Jugoslaviji kao podršku naporima Evropske zajednice. Na kraju pisma su istakli da su snaga i diplomatske sposobnosti SAD-a ključne za rješavanje ovog sukoba i uspostavu mira. Među potpisnicima su bili i kongresmeni Lee Hamilton, Benjamin Gilman, Chris Smith i Tom Lantos.⁵⁶

Pored prethodno citiranih važnih pisama izvršnoj vlasti, u arhivi senatora Dolea nalazimo još nekoliko pisama vrijednih zabilježiti. Dvadeset i trećeg aprila 1991. senator Dole je uputio pismo Izetbegoviću u kojem ga informiše o sadržaju rezolucije S.Res.106 i ističe da je ovo stav Senata i da je rezolucija jednoglasno usvojena. Istakao je i da se nada da će ova rezolucija biti podrška u naporima da se postigne dogovor o budućnosti republika i provincija Jugoslavije. Istakao je da narodi Jugoslavije treba da odluče o budućnosti, ali da je Senat zauzeo stav protiv upotrebe sile od JNA u BiH, Sloveniji, Hrvatskoj i Makedoniji. Slična pisma su upućena i Milanu Kućanu, Kiri Gligorovu i Franji Tuđmanu. Drugog maja 1991. Dole je poslao pismo

⁵³ Republican Leadership Collection, Box 124, Folder 6 “Foreign Policy - Issues Relating to Balkan States, 1990-1994 (1 of 2)”, Robert J. Dole Institute of Politics Archive and Special Collections, University of Kansas.

⁵⁴ Republican Leadership Collection, Box 124, Folder 6 “Foreign Policy - Issues Relating to Balkan States, 1990-1994 (1 of 2)”, Robert J. Dole Institute of Politics Archive and Special Collections, University of Kansas.

⁵⁵ Republican Leadership Collection, Box 124, Folder 6 “Foreign Policy - Issues Relating to Balkan States, 1990-1994 (1 of 2)”, Robert J. Dole Institute of Politics Archive and Special Collections, University of Kansas.

⁵⁶ Republican Leadership Collection, Box 124, Folder 6 “Foreign Policy - Issues Relating to Balkan States, 1990-1994 (1 of 2)”, Robert J. Dole Institute of Politics Archive and Special Collections, University of Kansas.

ambasadoru Zimmermannu u kojem mu skreće pažnju na senatsku rezoluciju S.Res.106 u kojoj se ističe stav Senata o protivljenju upotrebe sile i u kojoj se poziva JNA da obustavi upotrebu sile protiv Slovenije, Hrvatske, Makedonije i BiH. Dan ranije pismo sa sličnom porukom poslao je i tadašnjem pomoćniku državnog sekretara za ljudska prava Richardu Schifteru.⁵⁷ Ovo pismo pokazuje da je već rane 1991. senator Dole bio svjestan potencijalne destruktivne uloge koju JNA može igrati u raspadu Jugoslavije.

Posjeta Alije Izetbegovića Washingtonu

U analizama američke politike prema Jugoslaviji 1991. godine važno je istaći i posjetu predsjednika Alije Izetbegovića SAD-u te godine. Ovo je bila prilika da Izetbegović lično upozna značajne američke donosioce odluka.

Prema Izetbegovićevim sjećanjima, njegova prva posjeta SAD-u nakon što je izabran u Predsjedništvo realizirana je 25. i 26. jula 1991. godine. Tokom posjete imao je sastanke sa senatorima Bobom Doleom, Claiborneom Pellom, Donaldom Nicklesom i Larryjem Presslerom. Dvadeset i šestog jula 1991. Izetbegović se obratio u National Press Clubu u Washingtonu, gdje je i odgovarao na pitanja novinara. Rekao je da je cilj posjete upoznati domaćine sa situacijom u Jugoslaviji i zatražili viši stepen angažmana SAD-a u BiH, što je i iznio tokom susreta sa spomenutim senatorima. On je istakao da se mnogo promijenilo od posjete državnog sekretara Bakera Jugoslaviji, uključujući i početak rata u Hrvatskoj. Istakao je mišljenje da postoji prijetnja građanskog rata te da je, ukoliko do toga dođe, moguće rasplamsavanje sukoba u ostatku Jugoslavije kao i potencijalno aktiviranje žarišta u Sovjetskom Savezu. Rekao je da je cilj posjete da upozna domaćine sa prijetnjom sukoba te dodao da će ove utiske prenijeti i Eagleburgeru i Scowcroftu. Rekao je i da SAD možda dovoljno ne poznaju situaciju, s obzirom na to da je tokom Bakerove posjete poslata poruka o podršci jedinstvu Jugoslavije (što je različito tumačeno u Jugoslaviji) te da je ubrzo nakon toga došlo do sukoba u Hrvatskoj. Na pitanje novinara o planovima za podjelu, Izetbegović je rekao da obje strane u BiH (i srpska i hrvatska) demantuju te navode, ali da je sam uvjeren da su o tome vođeni razgovori. Naglasio je opasnost takvih planova za mir u zemlji i regiji. Također je rekao da se zalaže za “mali Helsinki” za Jugoslaviju, aludirajući na princip nepovredivosti granica.⁵⁸

⁵⁷ Republican Leadership Collection, Box 124, Folder 6 “Foreign Policy - Issues Relating to Balkan States, 1990-1994 (1 of 2)”, Robert J. Dole Institute of Politics Archive and Special Collections, University of Kansas.

⁵⁸ C-SPAN Video Library, “Events in Yugoslavia”, National Press Club, July 26, 1991, (39 min),

Posjete jednog kongresmena BiH

U američkim arhivama bivše kongresmenke Helen Delich Bentley nalazimo i izvještaj o posjeti jednog kongresmena BiH 1991. godine. U periodu od 23. do 31. decembra 1991. godine u posjeti Jugoslaviji boravio je kongresmen Jim Moody. U saopštenju koje je izdao za javnost 2. januara 1992. godine Moody je istakao da je osam dana u posjeti Jugoslaviji boravio o svom trošku te da je cilj posjete bio bolje informisanje o pitanju koje je značajno za stanovnike regije Milwaukee, s obzirom na to da znatan broj građana u toj regiji ima porodične i historijske veze sa Jugoslavijom. Moody je naglasio značaj dijaloga sa svim stranama u sukobu kako bi se stekao bolji uvid u situaciju na terenu. Istakao je da SAD imaju značajan ekonomski interes u sprečavanju sukoba u Jugoslaviji s obzirom na podršku SAD-a Jugoslaviji tokom hladnog rata. Istakao je da smatra da američka politika treba da podrži mirovne snage UN-a i “da se spriječi da Njemačka i Evropska zajednica oblikuju agendu” o ovom pitanju.⁵⁹ U tekstu koji je napisao na memorandumu pod naslovom “Findings of a Dec. 23-31 Visit to Yugoslavia” on piše da su ključni zaključci njegove posjete da se moraju obustaviti sukobi pod hitno, da je vrlo važno spriječiti proširenje sukoba na BiH, te da je važno JNA staviti pod civilnu komandu. Moody ističe da su politički ciljevi JNA odvojeni od srbijanskih iako je po sastavu JNA pretežno srpska. Također naglašava da svako buduće rješenje mora uključiti pitanje sigurnosti i slobode srpskog stanovništva u Hrvatskoj, ali i nedvosmisleno insistiranje Hrvatske na nezavisnosti.⁶⁰

Oslobođenje od 30. decembra 1991. godine prenijelo je vijest da se tog dana u Sarajevu Moody susreo sa Alijom Izetbegovićem, predsjednikom HDZBiH Stjepanom Ključićem, predsjednikom SDSBiH Radovanom Karadžićem, te sa članom Predsjedništva BiH Ejupom Ganićem. Moody je ovom prilikom rekao da se zalaže za mir u ovoj regiji te da nije pristrasan niti prema jednoj etničkoj grupi.⁶¹

<http://www.c-spanvideo.org/program/Yugosla> (pristupljeno 24. novembra 2012).

⁵⁹ Congressman Jim Moody – Findings – Winter 1991-1992, Helen Delich Bentley Collection; Series VII. Balkans, Box 26, b-126-26, Letters, Newsarticle, UBA.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ “Zalaže se za mir”, *Oslobođenje*, 30. decembar 1991, str.16.

Zaključak

Na osnovu dostupne arhivske građe može se konstatovati da je Kongres već 1991. godine pokazao značajno interesovanje za situaciju u Jugoslaviji. Administracija predsjednika Georgea H. W. Busha bila je fokusirana na druge vanjskopolitičke prioritete, kao što su raspad Sovjetskog Saveza i ujedinjenje Njemačke te na izbore u SAD-u 1992. godine.

U kontekstu odsustva djelovanja Bushove administracije je važno sagledati ulogu Kongresa koji je poduzeo niz značajnih poteza. Od usvajanje Nicklesovog amandmana do pisama Bushovoj administraciji nekoliko aktivnih članova Senata i Predstavničkog doma je nastojalo da oblikuje američku politiku prema Jugoslaviji. Najistaknutiji među njima je bio senator Bob Dole. Niz drugih senatora i kongresmena postat će aktivno uključeni od 1992. godine, ali je Dole bio ključni zagovornik snažnijeg američkog angažmana od početka procesa raspada SFRJ do kraja agresije na BiH.

Važnu ulogu u ovom periodu imala je i Helsinška komisija američkog Kongresa. Članovi ove komisije su redovno pratili situaciju u Jugoslaviji te se nastojali svoje kolege u Kongresu ali i u izvršnoj vlasti informisati. Većina članova Helsinške komisije je zahtijevala odlučniji angažman SAD-a.

Praćenje situacije u Jugoslaviji 1991. godine je pripremila Dolea i njegove kolege da adekvatno informisani od 1992. godine nastave svoje djelovanje, kako bi američka izvršna vlast formirala konstruktivnu politiku prema Bosni i Hercegovini.

Literatura

1. Baker III, James A., *The Politics of Diplomacy: Revolution, War & Peace, 1989-1992* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1995, 634.
2. Bert, Wayne. *The Reluctant Superpower: United States' Policy in Bosnia, 1991-95*, Macmillan Press Ltd. 1997.
3. Binder, David. "Bush Tells Belgrade That U.S. May Consider Restoring Aid", *The New York Times*, May 22, 1991.
4. Binder, David. "U.S. Resumes Aid It Suspended to Yugoslavia", *The New York Times*, May 25, 1991.
5. Binder, David. "U.S., Citing Human Rights, Halts Economic Aid to Yugoslavia", *The New York Times*, May 19, 1991.
6. C-SPAN Video Library.
7. Daalder, Ivo H. *Getting to Dayton: The Making of America's Bosnia Policy*, Brookings Institution Press, Washington DC, 2000.

8. DeConcini, Dennis i Jack L. August Jr., *Senator Dennis DeConcini: From the Center of the Aisle*, The University of Arizona Press, Tucson, 2006.
9. Dennis DeConcini Papers. University of Arizona Library Special Collections.
10. Halberstam, David. *War in a Time of Peace: Bush, Clinton, and the Generals*, Scribner, 2001.
11. Helen Delich Bentley Collection, University of Baltimore, Maryland.
12. Holbrooke, Richard C., *To End a War*, Modern Library, 1999.
13. Lindsay, James M. *Congress and the Politics of U.S. Foreign Policy*, The Johns Hopkins University Press, 1994.
14. Power, Samantha. *A Problem from Hell: America and the Age of Genocide*. Harper Perennial, 2007.
15. Robert J. Dole Institute of Politics Archive and Special Collections, University of Kansas.
16. Stedman, Stephen John, “The Former Yugoslavia”, u: Richard Haass, *Economic Sanctions and American Diplomacy*, Council on Foreign Relations Press, 1998.
17. Sudetic, Chuck. “Yugoslavia Perplexed Over Status of Aid”, *The New York Times*, May 21, 1991.
18. US Congressional Record.